

УДК 331.25(477)

І. О. ДОЦЕНКО

Хмельницький національний університет

МІСЦЕ І РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В СИСТЕМІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті розглянуті і узагальнені актуальні проблеми розвитку пенсійної системи України. Досліджено особливості становлення та функціонування недержавних пенсійних фондів, а також їх інфраструктурних елементів. Визначено роль недержавних пенсійних фондів в економічній та соціальній сферах держави, виявлено проблеми розвитку та наведено основні напрями удосконалення їх діяльності.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, недержавне пенсійне забезпечення, види недержавних пенсійних фондів, пенсійні активи.

I. O. DOTSENKO

Khmelnytsky National University

PLACE AND ROLE PRIVATE PENSION FUNDS IN THE PENSION SYSTEM

The article describes and summarizes current problems of the pension system in Ukraine. The features of the formation and operation of private pension funds and their infrastructure elements. The role of private pension funds in the economic and social life of the state, found the problem and development are the main directions of improving their performance.

Keywords: pension fund, private pension provision, the types of private pension funds, pension assets.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Пенсійне забезпечення завжди займало одне з визначальних місць у житті суспільства та держави. Для України сьогодні пенсійне забезпечення громадян стало надзвичайно важливою соціально-економічною проблемою. Поширення демографічної кризи, зменшення кількості працюючих, низький рівень їх заробітної плати та інші соціально-економічних чинники негативно впливають на фінансовий стан сучасної пенсійної системи держави. Таким чином, в Україні, як і в більшості розвинутих країн світу, спостерігається велике демографічне навантаження на працюючу частину населення, що у результаті веде до втрати ефективності пенсійної системи в цілому.

Обов'язковою умовою розвитку ринку пенсійного забезпечення в Україні в умовах інтеграції нашої держави у європейське співтовариство та посилення процесів глобалізації, є приведення його діяльності у відповідність до європейських стандартів. Розвиток пенсійних систем в країнах світу сьогодні доводить, що наявність накопичувального рівня пенсійної системи є свідченням стабільності та додаткових гарантій соціально-економічного захисту громадян відповідної країни. Наявність у складі накопичувального рівня пенсійної системи недержавних пенсійних фондів, в свою чергу, дозволяє оцінювати рівень незалежності пенсійних накопичень громадян від політичних ризиків, притаманних державній системі пенсійного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти організації та функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні розглядаються багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, такими як О. Бачинська, В. Боднарчук, П. Бечко, Н. Внукова, О. Гаманкова, Б. Зайчук, Н. Ковальова, С. Кропельницька, А. Кузнєцова, Е. Лібанова, О. Макаренко, М. Мальований, Б. Надточій, І. Новіков, М. Папієв, С. Рибак, М. Ріппа, І. Сирота, А. Соловійов, Т. Солоджук, Л. Ткаченко, О. Цуприк та ін. Разом із тим, незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем і не применшуючи вагомості і значущості внеску зазначених учених, необхідно відмітити, що основна увага приділялась дослідженню теоретичних основ пенсійного забезпечення, в той час як ціла низка питань у сфері дослідження місця і ролі недержавних пенсійних фондів висвітлена недостатньо і потребує поглибленого дослідження.

Метою статті є з'ясування особливостей діяльності та організації недержавних пенсійних фондів, а також визначення переваг та недоліків їх функціонування в системі пенсійного забезпечення України.

Виклад основного матеріалу. Недержавна пенсійна система відіграє надзвичайно важливу роль у пенсійному забезпеченні населення. Вона є безпечним, а у більшості випадків і пільговим, засобом забезпечення гідного рівня життя після виходу на пенсію. Інша, не менш важлива функція недержавної пенсійної системи, полягає у тому, що являє собою джерело довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. Незважаючи на законодавче задекларування багаторівневої пенсійної системи в Україні [1, 2], реального запровадження недержавного пенсійного страхування не відбулося, що в черговий раз пояснюється незбалансованістю державного бюджету та зниженням реальних доходів населення.

Проте, для оптимального та ефективного застосування недержавного пенсійного забезпечення перш

за все необхідне розуміння самої сутності недержавних пенсійних фондів, а також їх місця та ролі в системі пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного страхування пенсійних виплат [3].

Основна мета цієї системи – забезпечення гідного рівня життя громадян шляхом формування ними пенсійних накопичень у процесі трудової діяльності. До основних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення відносяться громадяни України як із частини економічно активного, так і економічно неактивного населення [1]. Важливим чинником розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення є ставлення людей, адже функціонування третього рівня сучасної пенсійної системи має свої особливості:

- участь у недержавній системі пенсійних заощаджень є добровільною як для працюючих громадян, так і економічно неактивного населення;

- розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення цілком залежить від рівня добробуту громадян, це обумовлено тим, що економічна доцільність та можливість участі у системі недержавного пенсійного забезпечення існує лише у заможній верстві населення;

- накопичені фінансові ресурси виконують важливу соціальну функцію.

Цілком очевидним є те, що розвиток недержавних пенсійних фондів залежить від рівня життя людей, структури їхніх доходів і бажання брати участь у системі недержавного пенсійного забезпечення. Реалії сьогодення такі, що недержавне пенсійне забезпечення в Україні не є масовим додатковим видом соціальних гарантій працівників, як у більшості розвинених країн. Працездатне населення практично не виявляє власної ініціативи щодо участі в недержавному пенсійному забезпеченні. Недосконалість законодавчої бази, нерозвиненість організованого ринку цінних паперів, низький рівень фінансової обізнаності населення посилили вплив кризових явищ на діяльність недержавних пенсійних фондів. Захист пенсійних накопичень та їх примноження за рахунок інвестиційного прибутку з метою здійснення майбутніх пенсійних виплат учасникам проводять фінансові установи, які здійснюють управління активами недержавних пенсійних фондів. Саме від того, як працюють ці установи, які будують відносини з фондом і як контролюватимуться, значною мірою залежить спроможність фонду здійснювати пенсійні виплати [4].

Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [1] недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;

- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб.

Недержавний пенсійний фонд – це фінансова неприбуткова установа, діяльність якої базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески фізичних і юридичних осіб, інвестує кошти з метою їх захисту від інфляції та примноження, а пізніше здійснює пенсійні виплати за рахунок накопичених пенсійних активів [4].

Засновниками недержавних пенсійних фондів можуть бути юридичні та фізичні особи. Відповідно виділяють три види недержавних пенсійних фондів – відкритий, корпоративний і професійний (табл. 1).

Якщо розглядати їх відмінність за засновниками, вкладниками та учасниками, то можна прийти до висновку, що найбільш незахищеними є учасники корпоративного фонду, оскільки функціонування фонду залежить від існування засновника юридичної особи. Проте існування індивідуального пенсійного рахунку захищає власників пенсійних вкладів. Але якщо фізичні особи втрачають участь в корпоративному фонді, вони повинні повідомити адміністратора фонду протягом трьох місяців з дня отримання інформації про вибуття про перехід до нового пенсійного фонду, страхової компанії чи банку.

Таким чином, роботодавці є активними суб'єктами системи пенсійного забезпечення, де їм надано право бути і засновниками будь-якого виду недержавного пенсійного фонду. Так, роботодавці можуть заснувати один професійний або один корпоративний фонд і одночасно мають можливість бути засновниками декількох відкритих фондів. Це свідчить про те, що держава в особі державних установ законодавчо закріпила за законодавцем роль лідера у пенсійному забезпеченні населення, взявши на себе контроль за цим процесом [5].

Якщо розглядати інфраструктуру Недержавних пенсійних фондів, то можна виділити таких суб'єктів, як адміністратори, компанії з управління активами, зберігачі активів (комерційні банки), страхові компанії, консультанти та радники з інвестиційних питань, аудиторів та органи державного нагляду та контролю (рис. 1). Створення такої розгалуженої мережі інститутів, які займаються обслуговуванням недержавних пенсійних фондів, пов'язане з тим, щоб створити ефективну систему гарантії захисту

учасників недержавного пенсійного забезпечення, яка складається з таких елементів [5]: надання ліцензії адміністраторам фондів, компанії з управління активами і банкам-зберігачам здійснюється задля державного контролю професійності цих суб'єктів ще до початку їх роботи з вкладниками громадян; чіткий розподіл активів пенсійного фонду від активів інших учасників недержавного пенсійного забезпечення дозволяє уникати використання активів на непередбачені законодавством цілі у процесі управління ними та збереження пенсійних вкладів при банкрутстві або ліквідації будь-якого учасника системи недержавного пенсійного забезпечення; розподіл функцій, повноважень і відповідальності з управління активами, адміністрування і зберігання активів між різними суб'єктами дозволяє максимально знизити ризик їх змови.

Таблиця 1

Відмінності між основними видами недержавних пенсійних фондів

Види	Засновники	Учасники
Відкритий	Одна чи кілька юридичних осіб, які можуть бути засновником одного чи кількох відкритих недержавних пенсійних фондів. Не може бути засновником відкритих недержавних пенсійних фондів юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів.	Фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства) незалежно від характеру і місця роботи.
Корпоративний	Юридична особа – працедавець або кілька юридичних осіб – працедавців, до яких можуть приєднуватися інші працедавці-платники. При цьому юридична особа може бути одночасно засновником не більше як одного корпоративного недержавного пенсійного фонду.	Виключно фізичні особи, які перебувають чи перебували у трудових відносинах із працедавцями – засновниками і працедавцями – платниками цього фонду.
Професійний	Об'єднання юридичних осіб – працедавців, які можуть бути одночасно засновником не більше одного корпоративного недержавного пенсійного фонду. Об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні союзи (об'єднання профспілок). Фізичні особи, пов'язані родом їхньої професійної діяльності (занять).	Виключно фізичні особи, пов'язані родом їхньої професійної діяльності (занять), визначеної у статутному фонді недержавного пенсійного фонду.

Рис. 1. Схема функціонування недержавних пенсійних фондів

Особливе місце в системі державного регулювання недержавних пенсійних фондів займає регулювання їх інвестиційної діяльності, насамперед, – контроль складу інвестиційного портфеля цих фондів.

Регулювання структури портфеля інвестицій пенсійних фондів має на меті зниження ризиковості

капіталовкладень і унеможливлення значних розбіжностей у результаті їхньої діяльності. З другого боку, такі обмеження, хоч і дають змогу уникнути надмірного зосередження ризику, можуть перешкоджати досягненню бажаного ступеня диверсифікації інвестиційного портфеля [5].

За законодавством визначені наступні обмеження інвестування коштів недержавних пенсійних фондів [1]:

- облігації місцевих позик – до 20 %;
- іпотечні цінні папери – до 40 %;
- цінні папери одного емітента – до 5 %;
- об'єкти нерухомості – до 10 %;
- банківські депозити – до 40 % (до 10 % в одному банку);
- банківські метали – до 10 %;
- цінні папери іноземних емітентів – до 20 %;
- акції українських емітентів – до 40 %;
- облігації українських емітентів – до 40 %;
- державні цінні папери України – до 50 %.

Таким чином, виходячи з загальної характеристики недержавних пенсійних фондів, стає очевидним, що дані фонди є надзвичайно привабливими та перспективними учасниками як ринку пенсійного забезпечення, так і інвестиційного ринку.

Однією з ключових переваг діяльності недержавних пенсійних фондів є і система оподаткування даної діяльності. Так, відповідно до чинного законодавства, недержавні пенсійні фонди звільнені від оподаткування вкладів учасників аж до моменту одержання пенсійних виплат, що дає змогу вільно інвестувати пенсійні активи, не сплачуючи податки після закінчення кожного інвестиційного циклу. Тому загалом можна стверджувати, що потреба в існуванні третього рівня пенсійної системи існує. На етапі, коли до послуг недержавних пенсійних фондів почнуть залучатися роботодавці сфери середнього і малого бізнесу та фізичні особи, це і буде свідченням того, що збільшується диверсифікація ринку у розрізі по клієнтах, що є ознакою досягнення певного рівня розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Висновки. До положень наукової новизни даної статті можна віднести систематизацію теоретичних положень, щодо формування та функціонування недержавних пенсійних фондів на вітчизняному ринку, що дає змогу визначити характерні риси даних фондів у контексті їх діяльності.

Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що система недержавного пенсійного забезпечення загалом та недержавні пенсійні фонди зокрема є надзвичайно потужними учасниками системи пенсійного забезпечення. Ефективно працююча система недержавного пенсійного забезпечення є одночасно й істотним джерелом підтримки соціальних стандартів в Україні і засобом накопичення внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Література

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» № 1057-15; станом на 20.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» № 1058-15; станом на 07.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Крпельницька С. О. Соціальне страхування : навч. посіб. / С. О. Крпельницька, Т. В. Солоджук. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 336 с.
4. Цуприк О. І. Формування та використання фінансових ресурсів у системі пенсійного забезпечення в Україні / О. І. Цуприк // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 4 (47). – С. 110–115.
5. Бачинська О. В. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення / О. В. Бачинська, О. М. Кравчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2, Т. 2. – 177–182.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia» za stanom na 20.07.2014 r. – № 1057-15. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
2. Zakon Ukrainy «Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia» za stanom na 07.07.2014 r. – № 1058-15. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
3. Kropelnitska S. O. Sotsialne strakhuvannia : navch. posib. / S. O. Kropelnitska, T. V. Solodzhuk. – K. : «Tsentr uchbovoi literatury», 2013. – 336 s.
4. Tsupryk O. I. Formuvannia ta vykorystannia finansovykh resursiv u systemi pensiinoho zabezpechennia v ukraini / O. I. Tsupryk // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen. – 2012. – № 4 (47). – S. 110-115.
5. Bachynska O. V. Rol nederzhavnykh pensiinykh fondiv u systemi pensiinoho zabezpechennia / O. V. Bachynska, O. M. Kravchuk // Herald of Khmelnytsky National University. – 2010. – № 2, T. 2. – 177-182.

Надійшла 11.09.2014; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.